

voort uit Van den Berg's uitgangspunt om geen 'integrale partijgeschiedenis' te willen schrijven. De analyse van het functioneren van de ARP blijft daardoor beperkt tot de discussies in en rond de partijtop. Als een soort van theoretisch kader hanteert Van den Berg daarbij een 'perspectief van de groepsvorming', maar juist omdat hij de groepsvorming binnen de ARP niet systematisch heeft geanalyseerd, leidt dit slechts tot overbodige samenvattingen aan het eind van elk hoofdstuk en aan het slot van het boek. Alleen de evangelisch-radicalen groepsvorming komt redelijk uit de verf, hoewel ook daarvoor geldt dat uit Van den Berg's studie niet duidelijk wordt in hoeverre het radicalisme werkelijk wortelde in de partij.

Van den Berg heeft zich, blijkens zijn inleiding, willen beperken tot een analyse van het ideologisch debat in de ARP. Op dit gebied voegt zijn boek echter weinig toe aan de eerdergenoemde analyse van Zwart. Omdat Van den Berg het verloop van het ideologisch debat relateert aan de permanente strijd om het leiderschap in de partij, levert zijn studie wel vaak rooie-oortjes-lectuur op, met name waar interne conflicten en persoonlijke ruzies, met als inzet ongebreidelde politieke ambities, onverbloemd uit de doeken worden gedaan.

Dirk Jan Wolfram

B. Schoenmaker, J. A. M. M. Janssen, ed., *In de schaduw van de muur. Maatschappij en krijgsmacht rond 1960* (Den Haag: Sdu uitgevers, 1997, 304 blz, f45,-, ISBN 90 12 08503 9).

In 1997 heeft de Stichting maatschappij en krijgsmacht onder bovenstaande titel een conferentie georganiseerd, waar dertien (militair-)historici, militairen en politicologen een aantal thema's behandeld hebben met betrekking tot de relatie tussen krijgsmacht en maatschappij rond 1960. In enkele bijdragen worden de resultaten van nieuw onderzoek gepresenteerd, terwijl in de meeste artikelen reeds bekende zaken opnieuw geordend en samengevat worden.

Klinkert (KMA) behandelt de reactie van Nederland op de verschillende Berlijn-crisis rond 1960. Kamerbreed gesteund volgde de legerleiding de NAVO-strategie door een kleine eenheid op de Liineburgerheide te legeren en twee divisies gereed te houden die bij (dreiging van) een Russische aanval naar de Elbe gedirigeerd moesten worden. De auteur besteedt helaas geen aandacht aan de haalbaarheid van dit scenario. Als de Russen in actie waren komen, zouden namelijk in Nederland auto's gevorderd moeten worden om de troepen naar de Noordduitse laagvlakte over te brengen. In 't Harde stonden treinwagons gereed om het zware materieel naar Cloppenburg te vervoeren. En een honderdtal marechaussees zou straten en bruggen moeten vrijhouden van in paniek westwaarts vluchtende Duitsers om het Nederlandse leger door te laten. Aan beantwoording van de vraag hoe men aan burgerchauffeurs en machinisten dacht te komen die bereid waren de Russen tegemoet te rijden, kwamen de plannenmakers niet eens toe.

Wielenga (Utrecht) neemt nog eens de Nederlands-Duitse relatie in het militaire vlak door. De Nederlandse houding werd gekenmerkt door nuchterheid: aan de ene kant angst om door de Bondsrepubliek bij continentale geschillen (bijvoorbeeld Duitse hereniging) betrokken te raken, anderzijds beduchtheid voor een Duitse 'Alleingang'. Men had echter de Bondsrepubliek in de NAVO nodig. Dit realistische inzicht strookte echter niet met de gevoelsmatige houding tegenover de Duitsers, zoals uit de rel rond Von Kielmansegg bleek.

Een bijzonder interessante invalshoek kiest Koedijk (NIOD) die de anti-communistische psychologische oorlogvoering in Nederland in de periode 1950-1965 heeft onderzocht. In navolging van het Amerikaanse Office of policy coordination koos de Nederlandse regering

begin jaren vijftig voor felle anti-propaganda. Mede onder invloed van de détente werd rond 1960 meer aandacht besteed aan de dialoog. Bij overheid, politieke partijen en bedrijfsleven werden allerlei initiatieven genomen om op de communistische uitdaging te reageren. In 1962 werden de initiatieven gebundeld in de Stichting volk en verdediging, voorloper van wat later Maatschappij en krijgsmacht ging heten.

Beginjaren zestig kregen de drie Nederlandse krijgsmachtdelen politiek geruisloos nucleaire taken. Comodore Starink (KLu) vat nog eens samen om welke taken het ging en wat de procedures waren: Nederland leverde de wapendragers, de Amerikanen monteerden de nucleaire ladingen en SACEUR besliste over de *targeting*. Zo stond op Volkei altijd een jachtbommenwerper op *quick alert*. De vlieger, de *operationofficer* en waarschijnlijk ook de basiscommandant kenden het doel. De belangrijkste vraag stelt de auteur echter niet. Kenden de minister van defensie en de minister-president ook de *targeting*? Een nucleaire *strike* vanaf Volkel zou immers ongetwijfeld beantwoord worden met een nucleaire aanval op doelen in Nederland. En passant vermeldt Starink dat de nucleaire taak van de marine een wassen neus was, bedoeld om de prestigezucht van de zeemacht te bevredigen. Deze losse bewering strookt niet met de toenmaals gangbare opvattingen in Navo-kringen, namelijk dat bij een escalerend conflict het de voorkeur verdiende nucleaire vastberadenheid te tonen door eerst het atoomwapen boven zee in te zetten om de risico's van *retaliation* voor één der NAVO-staten te verkleinen. De geleidelijke groei van het aantal 'atoompacifisten' in de jaren vijftig komt aan de orde in de bijdrage van Everts (RUL). De 'Ban de bom'-beweging had weinig politieke invloed, maar droeg wel veel bij aan de bewustwording die de latere acties tegen de kruisraketten mogelijk maakte. De discussie over de nooit gerealiseerde *Multilateral force*, duikboten met atombewapening en een gemengde NAVO-bemanning als antwoord op de Franse nucleaire plannen, wordt behandeld door Megens (RUG). Schoonoord (NIOD) neemt de Nieuw-Guineakwestie nog eens door: de VS bespaarden door hun afzijdigheid Nederland een treurige afgang in Azië. In het spel van de supermogendheden was Indonesië de hoofdprijs, niet Nieuw-Guinea. Brouwer (Centrum voor parlementaire geschiedenis, KUN) reconstrueert de 'helmenaffaire' waarbij voor de eerste maal een staatssecretaris het politieke veld moest ruimen. Met een mengeling van ongeloof en meewarigheid leest men de bijdrage van Van der Boom (BiZa) over de besluitvorming over en de reacties op de 'Wenken' die de organisatie Bescherming Bevolking in 1961 in Nederland verspreidde met instructies hoe te handelen in geval van een kemaanval: in de kelder, liefst achter zandzakken, wachten op de atoomexplosie die men kon herkennen aan 'een zeer felle lichtflits'.

Eind jaren vijftig werd Nederland gepolst door de VN over een bijdrage aan *peacekeeping*-missies. De directie internationale organisaties van buitenlandse zaken was de motor achter de Nederlandse medewerking aan dergelijke missies, terwijl defensie de nodige reserves had. Het duel tussen buitenlandse zaken en de generaals in deze jaren vertoont opmerkelijke overeenkomst met de besluitvorming rond de zending van Nederlandse blauwhelmen naar Scebrenica. Het artikel van Klep (Landmachthistorie) over dit onderwerp wordt ongetwijfeld de aanzet tot veel ruimer onderzoek op dit terrein.

Schoenmaker (Landmachthistorie) behandelt het touwtrekken om de lengte van de dienstplicht en de pogingen de personele gaten in de organisatie te stoppen met kort verbandvrijwilligers en nadienenden. Het artikel zou aan diepte hebben gewonnen wanneer de auteur ook aandacht had besteed aan een diachronisch gegeven in de geschiedenis van de Nederlandse krijgsmacht: het tekort aan gegadigden voor een beroeps carrière met name bij de landmacht. De organisatorische inbedding en de taken van de drie krijgsmachtdelen behandelt Janssen (Luchtmachthistorie). De eigen identiteit en de verschillen in cultuur tussen leger, marine en

luchtmacht weet de auteur met gevoel voor nuances aan te geven. Blom (NIOD) vat het allemaal nog eens samen: een grote meerderheid van de bevolking steunde het defensiebeleid en was bereid daarvoor offers te brengen zowel ten aanzien van de hoogte van het budget als de lengte van de dienstplicht. De drie krijgsmachtdelen waren daardoor in staat hun positie, die sterker was dan ooit tevoren, te consolideren. Dit gold vooral voor de landmacht.

De opzet van de bundel roept een paar vragen op. De eerste is: maakt de marine geen deel uit van de krijgsmacht? Noch in de artikelen, noch redactioneel komt de zeemacht aan bod. Voor een bundel als deze is dat jammer omdat juist de relatie tussen de maatschappij en de marine gevoelsmatig aanzienlijk verschilt van de verhouding tussen de maatschappij en wat men in de wandeling 'het leger' (de landmacht) noemt. Vertaald naar 2000: voor wie marinier wil worden is de luchtmobiele brigade geen alternatief, al is het werk nagenoeg hetzelfde.

Een tweede vraag betreft de keuze van de thema's. Zoals al opgemerkt zijn enkele artikelen van zuiver militair-historische aard en hebben weinig raakvlakken met de maatschappij. Anderzijds zijn enige voorde hand liggende thema's niet behandeld. Bijvoorbeeld het mondiale unicum van de Nederlandse geestelijke verzorging met militaire tehuizen en in de jaren vijftig nog huis-aan-huiscollectes 'voor onze jongens onder dienst'. Juist voor deze bundel was dit een attractief thema geweest omdat rond de jaren zestig de Hervormde Synode met haar standpunt inzake de kernbepapening haar eigen legerpredikanten in gewetensnood bracht. Anderzijds vindt in dezelfde periode het touwtrekken plaats om de introductie van humanistische raadslieden in de krijgsmacht.

De beide redacteuren Schoenmaker en Janssen hebben de auteurs goed in de hand weten te houden of hebben bekwaam redactiewerk geleverd: de artikelen tonen weinig overlap en zijn over het algemeen goed op elkaar afgestemd.

C. B. Wels

G. Oostindie, ed., *Dromen en littekens. Dertig jaar na de Curaçaose revolte, 30 mei 1969* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1999, 350 blz., f39,50, ISBN 90 5356 357 1); T. J. Haan, *Antilliaanse instituties. De economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen en Aruba, 1969-1995* (Dissertatie Groningen 1998, Theses on systems, organisations and management; Capelle aan de IJssel: Labyrinth publication, 1998, 331 blz., ISBN 90 72591 58 5).

'Small earthquake in Chili, not many dead' wordt wel de saaiste krantenkop aller tijden genoemd. 'Small riot on Curaçao, not many dead' lijkt nog saaier, maar de bundel *Dromen en littekens* probeert de lezer van het tegendeel te overtuigen. Het kortstondige oproer van 30 mei 1969 op Curaçao zou volgens alle bijdragen niet zomaar een incident zijn geweest, maar het begin hebben betekend van een aantal belangrijke structurele veranderingen op de Nederlandse Antillen. De directe aanleiding was overigens onbetekenend. Op het eiland bestond een arbeidsconflict bij Shell en plotseling sloeg de vlam in de pan. Een volksmassa trok plunderend en rovend door Willemstad, de politie schoot, er vielen twee doden en mariniers uit Nederland moesten te hulp komen om de orde te herstellen. Inmiddels is dat dertig jaar geleden en dat scheidt de juiste afstand om deze gebeurtenissen zonder al te veel emoties te herdenken.

Een gelegenheidsbundel als *Dromen en littekens* loopt natuurlijk het gevaar de dertigste mei 1969 te typeren als *het* scharnierpunt in de geschiedenis. Alle bijdragen benadrukken dat Curaçao er na die dag in ieder geval fundamenteel anders uitzag, of het nu ging om de lokale politiek, pers, literatuur en muziek, de verhouding tussen de zes Nederlandse eilanden onderling of de